

УДК 81'25

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НА АНГЛІЙСЬКУ МОВУ ВОЄННОЇ ДОКТРИНИ

Нікіфорова О.М.

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна, Київ

У статті розглядаються лексико-семантичні особливості українсько-англійського перекладу Воєнної доктрини України як специфічної жанрової форми текстів військово-політичної тематики. Досліджуються жанрові характеристики «Воєнної доктрини», описується структура цієї жанрової форми, яка належить до офіційно-ділового стилю. Вивчається переклад «Воєнної доктрини» з метою визначення перекладацьких прийомів та трансформацій, а також позамовних чинників, які впливають на переклад.

Ключові слова: українсько-англійській напрямок перекладу, текст військово-політичної тематики, Воєнна доктрина, перекладацька трансформація.

Никифорова Е.Н. Лексико-семантические особенности перевода на английский язык Военной доктрины / Военный институт Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Украина, Киев

В статье рассматриваются лексико-семантические особенности украинско-английского перевода Военной доктрины Украины как специфической жанровой формы текстов военно-политической тематики. Исследуются жанровые характеристики «Военной доктрины», описывается структура этой жанровой формы, которая относится к официально-деловому стилю.

Изучается перевод «Военной доктрины» с целью определения переводческих приемов и трансформаций, а также внеязыковых факторов, которые влияют на перевод.

Ключевые слова: украинско-английское направление перевода, текст военно-политической тематики, Военная доктрина, переводческая трансформация.

Olena Nikiforova Lexical-Semantic Peculiarities of the Military Doctrine Translation into English / Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, Kyiv

The article considers lexical-semantic peculiarities of the Ukrainian-English translation of the Military Doctrine of Ukraine as a specific genre of military-political texts. The genre characteristics of the "Military Doctrine" have been examined, the structure of this genre belonging to the official style has been described. The translation of the "Military Doctrine" has been studied to identify translation techniques and transformations, as well as extralinguistic factors that influence the translation process.

Key words: Ukrainian-English direction of translation, military-political text, Military Doctrine, translation transformation.

Вступ. У сучасних умовах, у період стрімкого розвитку міжнародного військового співробітництва між Україною та провідними країнами світу у сфері безпеки, оборони і військового будівництва відбувається значне збільшення обсягів перекладів основоположних документів Збройних сил України на англійську мову. Серед текстів, які розширюють практику українсько-англійського перекладу, є такі як «Стратегія національної безпеки», «Воєнна доктрина» і «Стратегічний оборонний бюлетень». Ці документи є основою для підготовки та прийняття важливих рішень, розроблення відповідних концепцій та програм, проведення заходів з реформування, переходу до системи

оборонного планування, основаної на спроможностях. Зазначені документи слугують офіційним джерелом інформування міжнародної спільноти про воєнно-політичні, воєнно-стратегічні, воєнно-економічні й військово-технічні погляди на забезпечення воєнної безпеки держави.

Актуальність дослідження визначається значним збільшенням практики українсько-англійського перекладу в рамках таких важливих документів як «Стратегія національної безпеки», «Воєнна доктрина» і «Стратегічний оборонний бюлетень». З огляду на їх вагоме значення та важливу роль на національному та міжнародному рівні здійснення будь-яких помилок у перекладі цих текстів може мати серйозні наслідки для держави, спричинити псування іміджу на міжнародній арені, що також зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що така жанрова форма як «Воєнна доктрина» ще не досліджувалась в українському перекладознавстві. На сьогоднішній день особливості українсько-англійського напрямку перекладу та всі основні труднощі цього перекладу найбільш повно висвітлені В.І. Карабаном і Дж. Мейс [1]. Більшість наукових праць, присвячених військовому перекладу, деталізують особливості перекладу за напрямком іноземна мова – українська, що також зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні лексико-семантичних особливостей перекладу з української мови на англійську жанрової форми «Воєнна доктрина» на рівні розгорнутого словосполучення, виокремленні труднощів, пов'язаних із вибором перекладацьких трансформацій у перекладі, а також позамовних чинників, які впливають на переклад.

Виклад основного матеріалу статті.

Професійні перекладачі, як правило, перекладають лише на рідну мову, яку знають краще, ніж вивчену іноземну мову. Слідом за В.І.

Карабаном, ми погоджуємось із твердженням, що, хоча способи і прийоми перекладу та перекладацькі труднощі багато в чому подібні у випадках англо-українського та українсько-англійського перекладу, все ж існує чимала кількість перекладацьких проблем, що стосуються окремо кожного з напрямків перекладу. Це зумовлено як особливостями граматичної будови, лексики, семантики, стилістики та прагматики мов оригіналу і перекладу, так і жанровими особливостями текстів, а також різною частотністю вживання мовних елементів-системних відповідників у мовленні [1, с. 13]. З метою виконання завдань міжнародного військового співробітництва постає необхідність здійснювати переклад як з англійської мови на українську, так і навпаки.

У випадку українсько-англійського напрямку перекладу, для отримання якісного перекладу тексту військово-політичної тематики робота над текстом виконується у три етапи. На першому етапі переклад на англійську мову здійснюється групою кваліфікованих перекладачів. До цієї групи можуть бути залучені як військові, так і цивільні перекладачі, які є компетентними у військовому перекладі. Далі переклад проходить обов'язкове редагування фаховими редакторами-носіями англійської мови. На цьому етапі документ приводиться у відповідність до норм і стандартів англійської мови з урахуванням міжмовних та міжкультурних розбіжностей. На завершальному етапі переклад направляється до Адміністрації Президента для офіційного затвердження й оприлюднення.

У процесі розробки деяких стратегічних документів систематично проводяться спільні засідання робочих груп з іноземними експертами для отримання консультативно-дорадчої допомоги, здійснюється моніторинг, узагальнюється досвід та передові практики провідних держав світу з питань розроблення концепцій, доктрин і стратегій у

воєнній сфері для забезпечення відповідності процесу оборонного планування стандартам НАТО з метою досягнення критеріїв членства в Альянсі. Як правило, на таких засіданнях іноземні експерти працюють з перекладами, отриманими після першого етапу. Для сприяння та полегшення такої роботи професійна компетенція військового або цивільного перекладача має включати знання про особливості відтворення подібних текстів.

Основні положення Воєнної доктрини є похідними від Стратегії національної безпеки України, розвивають її зміст за напрямками забезпечення воєнної безпеки, і слугують фундаментом для розробки документів нижчих ступенів ієрархії. «Воєнна доктрина – це документ, у якому відображається прийнята в державі система поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів» [2].

Воєнна доктрина відноситься до документів довгострокового оборонного планування, які визначають стратегічні цілі, пріоритети і напрями розвитку сил оборони, озброєння і військової техніки, інфраструктури, підготовки військ (сил), стратегію їх реалізації та потреби в ресурсах. У зв'язку з відсутністю досліджень Воєнної доктрини постає необхідність у розкритті структури цього документу.

Воєнна доктрина оприлюднюється у вигляді Указу Президента про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [3]. Зовнішні реквізити містять назву виду нормативно-правового акту (Указ) і органу, що його видав (Президент). Структурно Указ Президента містить такі елементи, як назва, постановча частина, назва посади особи, яка видала документ,

особистий підпис та його розшифрування (ініціал і прізвище), місце і дата видачі, порядковий реєстраційний номер. Основною вимогою до відтворення структури цієї жанрової форми є еквівалентність форми і змісту документу.

Після тексту Указу йде гриф затвердження, що складається зі слова ЗАТВЕРДЖЕНО (без лапок), назви акту і органу, який його затвердив, дати та реєстраційного номеру акту. Далі йде назва «Воєнна доктрина України», преамбула, сам текст доктрини, назва посади особи, яка готує проект указу, особистий підпис та його розшифрування (ініціал і прізвище). Текст доктрини складається з розділів (8), які мають заголовки і нумеруються римськими цифрами, перший з яких – Загальні положення, де подається визначення доктрини, вказується правова основа, терміни, що вживаються у доктрині та їх визначення, а останній – Прикінцеві положення. Розділи містять підрозділи (69), які нумеруються арабськими цифрами. Розділи і підрозділи містять завершені нормативні положення, в яких визначаються:

- воєнно-політична обстановка та характерні риси сучасних воєнних конфліктів;
- принципи і шляхи запобігання виникненню воєнних конфліктів;
- питання підготовки держави до збройного захисту національних інтересів;
- погляди на застосування воєнної сили у воєнних конфліктах.

Чітка, логічна та послідовна структура викладення тексту доктрини відповідає структурі тексту офіційно-ділового стилю.

Жанрові характеристики Воєнної доктрини зумовлюють типову комунікативну ситуацію. Коло учасників комунікації в рамках жанру «Воєнна доктрина» має найвищий державний рівень. Адресатом виступають Президент України, Верховна Рада України, Рада

національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, уповноважені органи з питань координації державного оборонного замовлення, Міністерство оборони України, інші органи управління, Генеральний штаб Збройних сил України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, сили оборони, інші органи, підприємства, установи та організації, які виконують завдання у сфері оборони. Адресантом перекладу є аташе з питань оборони, акредитовані в Україні, іноземні радники при Міністерстві оборони, закордонні дипломатичні установи, іноземні дипломатичні представництва, відповідні органи іноземних держав, міжнародні організації, та міжнародна спільнота загалом. Такий високий державний рівень учасників комунікації висуває підвищені вимоги до перекладача під час здійснення перекладу. Таким чином, учасники комунікації виступають позамовним чинником, що зумовлює переклад Воєнної доктрини.

Міжмовні розбіжності, що становлять труднощі перекладу Воєнної доктрини зумовлюються розбіжностями соціального та культурного характеру. Міжкультурний чинник полягає у розбіжностях у розумінні основних військових понять і явищ в українській та англійській мовах.

В свою чергу, мовні чинники, що зумовлюють переклад Воєнної доктрини, полягають у суттєвих відмінностях української та англійської мов завдяки приналежності не тільки до різних гілок індоєвропейської родини мов (перша – до слов'янської, друга – до германської), а й до різних структурних типів мов – перша – синтетична мова, де граматичні значення синтезуються з лексичними у межах слова і передаються за допомогою зв'язаних граматичних морфем – флексій, а друга – аналітична мова, де граматичні відношення у реченні передаються вільними граматичними морфемами.

З огляду на жанрові характеристики Воєнної доктрини та такі особливості офіційно-ділового стилю як точність, стислість та однозначність сприйняття [4, с. 48], спостерігаємо велику кількість усталених міжмовних лексичних відповідників, які не викликають труднощів при перекладі:

воєнна доктрина – military doctrine;

збройний конфлікт – armed conflict;

регіональна безпека – regional security;

воєнна політика – military policy;

державний суверенітет – state sovereignty;

територіальна цілісність – territorial integrity;

національні інтереси – national interests;

оборонна достатність – defence sufficiency;

без'ядерний статус – non-nuclear status;

оборонне планування – defence planning;

Стратегія національної безпеки – National Security Strategy.

Наведенні приклади становлять словникові відповідники і складають значну частину військово-політичної лексики у тексті Воєнної доктрини.

Для подолання об'єктивно існуючих труднощів при перекладі застосовуються прийоми перекладу – конкретні дії або операції, викликані труднощами, що виникли в процесі перекладу [5, с. 197].

Основою більшості прийомів перекладу є трансформація, яка полягає у зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів при збереженні інформації, призначеної для передачі [5, с. 201]. Оскільки трансформації відбуваються з мовними одиницями, що мають як план змісту, так і план вираження, вони носять формально-семантичний характер, перетворюючи як форму, так і значення одиниць тексту

оригіналу [6, с. 43]. Розглянемо прийоми та трансформації, які зустрічаються у перекладі Воєнної доктрини.

Калькування як прийом перекладу лексичних одиниць оригіналу шляхом заміни їх складових частин – морфем або слів їх лексичними відповідниками в мові перекладу постійно зустрічається в перекладі Воєнної доктрини. Наприклад:

тимчасова окупація – temporary occupation;

національна гвардія – National Guard;

антитерористична операція – antiterrorist operation;

особливий період – special period.

Зазначені словосполучення стали вже усталеними в українській та англійській мовах, тому їх можна вважати термінологічними словосполученнями, які мають словникові відповідники.

Перестановки у переважній більшості зустрічаються в перекладі багатокомпонентних термінів Воєнної доктрини. Наприклад:

системи колективної безпеки – collective security systems;

сили цивільного захисту – civil defence forces;

єдина система видової розвідки – Unified Imagery Intelligence System;

сектор безпеки і оборони – Security and Defence Sector;

потреби сил оборони – defence forces' needs;

оперативний мобілізаційний резерв першої черги – first stage of operative mobilization reserve;

спроможності територіальної оборони – territorial defence capabilities;

сили спеціальних операцій – Special Operation Forces.

Наведені приклади ілюструють трансформацію перестановки, що зумовлена міжмовними розбіжностями. Відповідно до норм української мови ключове слово в багатокомпонентному терміні, як правило,

знаходиться на першому місці, а в англійській мові – на останньому. Цей вид трансформації зумовлений міжмовними розбіжностями і не складає труднощів для здійснення адекватного перекладу.

Перестановки нерідко супроводжуються такими трансформаціями як вилучення. Наприклад:

системи і комплекси технічної розвідки – technical intelligence systems;

реагування на кризові ситуації – crisis response;

системи заходів стратегічних комунікацій – strategic communications system.

У перших двох прикладах англійські слова *systems* і *crisis* мають більш широке значення ніж українські слова *системи і комплекси* та *кризові ситуації*, тому англійський переклад можна вважати адекватним. У третьому прикладі кількість структурних елементів у цільовому тексті порівняно із вихідним текстом зменшується, однак смисл терміна передано адекватно.

Завдяки тяжінню англійської мови до економії мовних засобів та компресії, спостерігаємо у перекладі застосування вилучення без перестановки. Наприклад:

у кризовий період – during the crisis;

проведення модернізації – refurbishment;

запобігання виникненню нових збройних конфліктів – prevention of new armed conflicts;

державна політика з питань забезпечення воєнної безпеки – state policy on ensuring military security;

оптимізація чисельності особового складу – optimization of strength.

У наведених прикладах вилучення не викривлюють змісту тексту оригіналу в перекладі і можуть вважатися адекватними.

У англійському перекладі Воєнної доктрини спостерігаємо вживання мовних елементів, що відсутні в українській мові, наприклад, іменник відтворюється словоформою герундія:

<i>Формування національних оборонних спроможностей буде здійснюватися шляхом: <u>удосконалення</u> законодавства з питань оборони... <u>покращення</u> взаємодії і координації дій... <u>створення</u> та <u>впровадження</u> єдиної стратегії комунікацій... <u>удосконалення</u> системи кризового планування та управління... <u>уточнення</u> функцій і завдань...</i>	<i>Formation of the national defence capabilities will be implemented through: <u>improving</u> the legislation related to defence issues... <u>enhancing</u> the interaction and coordination... <u>creating</u> and <u>implementing</u> a unified communications strategy... <u>improving</u> the system of crisis planning and management... <u>clarifying</u> functions and tasks...</i>
--	--

У цьому мікроконтексті зафіксовано заміну – іменник трансформується в герундій. В тексті оригіналу спостерігаємо високу частотність використання великої кількості речень з однорідними членами речення, переважно підметами, вираженими іменником у формі називного відмінку. У процесі перекладу відбулася заміна іменника на герундій.

У перекладі Воєнної доктрини спостерігаємо заміну частин мови, наприклад, іменник у перекладі трансформується в інфінітив:

здатність до перемоги – ability to win;

для задоволення потреб безпеки і оборони – to meet the needs of security and defence;

мирні шляхи для вирішення конфліктів – peaceful means to resolve conflicts;

з метою відбиття збройної агресії – to repel the armed aggression.

Незалежно від заміни частини мови у наведених прикладах, семантичне та функціональне значення в перекладі не змінюється, тому переклад можна вважати адекватним.

Іншими прикладами заміни у перекладі Воєнної доктрини є:

договірною-правове оформлення державного кордону – delimitation of the state border;

військовослужбовці строкової служби – conscripts;

боєдатність – combat effectiveness;

прийняття на озброєння – passing into service;

несправність озброєння та військової техніки – malfunition of materiel.

У наведених прикладах заміна відбувається через відсутність понять в мові перекладу і словникових відповідників. Отже, трансформація зумовлена міжкультурними розбіжностями.

У перекладі Воєнної доктрини зустрічаємо конкретизацію. Наприклад:

удосконалення системи створення та збереження мобілізаційних запасів – improving the system of mobilization reserves' building-up and maintenance;

гарантовано забезпечити оборону – to reliably ensure the defence;

бойові дії – combat operations.

Наведені приклади ілюструють вживання у перекладі слів з вузьким значенням порівняно із значенням слів вихідної мови. При цьому значення слів зберігається, тому вживання зазначених трансформацій можна вважати адекватним.

При перекладі Воєнної доктрини використано також генералізацію. Наприклад:

технічне переозброєння – technical upgrading;

мирні засоби врегулювання конфліктів – peaceful means of conflict management;

нарошувати військовою могутністю – to expand military might.

Наведені приклади ілюструють вживання у перекладі слів з ширшим значенням порівняно із значенням слів вихідної мови. При цьому значення слів зберігається, тому вживання зазначених трансформацій також можна вважати адекватним.

Така трансформація як логічний розвиток понять також зустрічається у перекладі Воєнної доктрини. Наприклад:

перебувати на передових рубежах боротьби – fighting in the forward line;

ліквідація надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру – natural and man-made emergencies response;

не передбачені законом збройні формування – illegal armed groups.

У наведених прикладах значення одиниць цільової мови логічно виводиться із значення одиниць вихідної мови. При цьому значення співвіднесених слів в оригіналі і перекладі мають причинно-наслідкові відношення. Така трансформація не викривлює зміст тексту оригіналу в перекладі і може вважатися адекватною.

Висновки.

Збільшення обсягів практики українсько-англійського перекладу текстів військово-політичної тематики зумовило необхідність у їх науковому осмисленні. Структура тексту Воєнної доктрини є чіткою, логічною та послідовною, та відповідає характеристикам тексту офіційно-ділового стилю.

Серед позамовних чинників, які впливають на процес перекладу Воєнної доктрини, слід зазначити міжкультурні розбіжності та учасників комунікації, високий державний рівень яких висуває підвищенні вимоги

до компетенції перекладача. Міжкультурний чинник полягає у розбіжностях у розумінні основних військових понять і явищ в українській та англійській мовах.

До мовних чинників слід віднести відмінності української та англійської мов завдяки приналежності до синтетичного та аналітичного типів мов, тяжінню англійської мови до економії мовних засобів та компресії.

У перекладі жанрової форми «Воєнна доктрина» представлені такі прийоми та трансформації як калькування, перестановка, вилучення, заміна, конкретизація, генералізація, логічний розвиток понять, що дозволило адекватно передати смислову та формальну структуру тексту оригіналу в перекладі, а також не викривити зміст тексту оригіналу в перекладі.

Перспективи наступних розвідок полягають у подальшому дослідженні перекладацьких прийомів, а також жанрово-стильової обумовленості перекладацьких трансформацій при перекладі текстів військово-політичної тематики інших жанрових форм – «Стратегії національної безпеки», «Стратегічного оборонного бюлетеня» і «Білої книги».

Література:

- 1. Карабан В.І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти. Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 608 с.*
- 2. Закон України Про внесення змін до Закону України "Про організацію оборонного планування" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53038.*

3. Указ Президента України № 555/2015 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

4. Nikiforova, Olena. *Military-Political Translation in the Context of Theory of Military Translation and Interpretation // European Journal of Humanities and Social Sciences, "East West" Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. – Vienna, 2017. – Vol. 2/2017. – pp.45-50.*

5. Миньяр-Белоручев Р.К. *Теория и методы перевода. – М.: Московский лицей, 1996. – С.197.*

6. Комиссаров В. Н. *Теория перевода (лингвистические аспекты): Учебн. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.*

References:

1. Karaban V.I., Mejs Dzh. *Pereklad z ukrajinsjkoji movy na anghlijsjku movu. Navchaljnyj posibnyk-dovidnyk dlja studentiv vyshhykh zakladiv osvity. Vinnycja : NOVA KNYGhA, 2003. – 608 s.*

2. *Zakon Ukrainy Pro vnesennja zmin do Zakonu Ukrainy "Pro orghanizaciju oboronnogho planuvannja" [Elektronnyj resurs] / Verkhovna Rada Ukrainy. – Rezhym dostupu do resursu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53038.*

3. *Ukaz Prezydenta Ukrainy № 555/2015 "Pro rishennja Rady nacionaljnoji bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnja 2015 roku "Pro novu redakciju Vojennoji doktryny Ukrainy" [Elektronnyj resurs] / Verkhovna Rada Ukrainy. – 2015. – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.*

4. Nikiforova, Olena. *Military-Political Translation in the Context of Theory of Military Translation and Interpretation // European Journal of Humanities*

and Social Sciences, "East West" Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. – Vienna, 2017. – Vol. 2/2017. – pp.45-50.

5. *Minyar-Beloruhev R.K. Teoriya i metody perevoda. – M.: Moskovskiy litsey, 1996. – S.197.*

6. *Komissarov V.N. Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty): Uchebn. dlya in-tov i fak. inostr. yaz. / V.N. Komissarov. – M.: Vyssh. shk., 1990. – 253 s.*